

Astana, Kazakhstan

25-30 DECEMBER

XV

SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

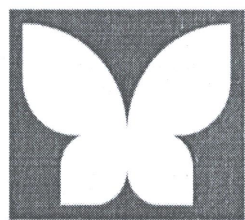
INTERNATIONAL

SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD: CHALLENGES OF THE XXI CENTURY

**ОБЪЕДИНЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В ФОРМЕ
АССОЦИАЦИИ «ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ
ДВИЖЕНИЕ «БОБЕК»
КОНГРЕСС УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА**

BOBEK

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

РИНЦ

«SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD:
CHALLENGES OF THE XXI CENTURY»

атты XV Халықаралық ғылыми-тәжірибелік

конференция

ЖИНАҒЫ

МАТЕРИАЛЫ

XV Международной научно-практической

конференции

«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ:

ВЫЗОВЫ XXI века»

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 378 (063)

ББК 74.58

С 940

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Е. Абиев (Казахстан)

Ж.Малибек, профессор;

Ж.Н.Калиев к.п.н.;

Лю Дэмин (Китай),

Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)

Чембарисов Э.И. д.г.н., профессора (Узбекистан)

Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)

Худайкулов Р.М. PhD (Узбекистан)

Заместитель главного редактора: Е. Ешім (Казахстан)

С 940

«SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD: CHALLENGES OF THE XXI CENTURY» материалы XV Международной науч-прак. конф. (ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ) / сост.: Е. Ешім – Астана, 2023 – 96 с.

ISBN 978-601-332-271-1

«SCIENCE AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD: CHALLENGES OF THE XXI CENTURY» атты XV Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары жинағына Қазақстан, Ресей, Қытай, Түркия, Белорус, Украина, Молдова, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Түрікменстан, Грузия, Монғолия жоғары оқу орындары мен ғылыми мекемелердің қызметкерлері мен ұстаздары, магистранттары, студенттері және мектеп мұғалімдерінің баяндамалары енгізілді. Жинақтың материалдары жоғары оқу орнындары мен ғылыми мекемелердегі қызметкерлерге, оқытушыларға, мектеп және колледж мұғалімдеріне, магистранттар мен студенттерге арналған.

XV Международная научно-практическая конференция «НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЫЗОВЫ XXI века», включают доклады ученых, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Россия, Китай, Турция, Белорусь, Украина, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Монголия). Материалы сборника будут интересны научным сотрудникам, преподавателям, учителям средних школ, колледжей, магистрантам, студентам учебных и научных учреждений.

УДК 378 (063)

ББК 74.58

ISBN 978-601-332-271-1

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Әлекбаева Мәдина Мұрзақұлқызы

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, құқық және экономика жоғары мектебінін
оқытушы-ассистенті, магистр
Талдықорған, Қазақстан

Аннотация: Мақалада қоршаған ортаның, табиғи ресурстардың жай-күйін бақылаудың кешенді жүйесі және қоршаған орта үшін зиянды немесе қауіпті болып табылатын күрделі жағдайлар туралы баяндалады.

Тірек сөздер: Экология, Мониторинг, Ресурс, Культивация, Конституция, Геология.

Қоғамдағы сан қилы өзгерістерге байланысты қарқынды дамып келе жатқан технологиялық прогресс экологиялық жағдайдың нашарлауына алып келеді. Аумағы орасан зор және табиғи ресурстарға бай еліміз де сол мәселеге тап болып отыр.

Дамыған қоғамда әрбір адам өз денсаулығына жағымсыз көптеген жағдайлармен кездеседі. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде Қазақстан Республикасы орнықты дамуының экологиялық негіздері бекітілген. Солардың бірі, адам өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаны қамтамасыз ету жөніндегі мақсатқа мемлекеттің қол жеткізуі. Ал Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасының қағидаларының қатарында, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік реттеу және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы мемлекеттік басқаруды атап өтуге болады. Осы аталған негіздер мен қағидаларды ұстанып қоршаған ортаны қорғау үшін мемлекеттік экологиялық бақылау дұрыс жүзеге асуы қажет.

Экологиялық бақылаудың құқықтық негізін Қазақстан Республикасының 09.01.2007 жылы қабылданған Экологиялық кодексі болып табылады Экологиялық бақылауды екі тұрғыдан қарастыруға болады. Біріншіден, қоршаған ортаны қорғауды басқару функциясы ретінде. Бұл тұрғыда ол тәуелсіз қызмет түрін білдіреді, оның құрамына бақыланатын объектілер туралы ақпарат жинау, оны өңдеу, бағалау және алдын - ала белгіленген мақсаттар үшін басқарушылық шешімдерді қабылдау үшін беру кіреді. Екіншіден, экологиялық іс - шараларды толық орындау және оларды реттейтін құқықтық нормаларды, экологиялық басқарудағы заңдылықты қамтамасыз ету тәсілін іске асыру кепілі ретінде [1].

Экологиялық бақылаудың жұмысы, басты жұмысы екі топқа бөлінеді. Біріншісі - қоршаған табиғи ортаның жай-күйін және оның экономикалық және басқа да қызметтердің әсерінен өзгеруін бақылау. Екіншісі - табиғатты қорғау, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, қоршаған табиғи ортаны жақсарту, экологиялық заңнаманың талаптарын және қоршаған ортаның сапа стандарттарын сақтау бойынша жоспарлар мен іс-шаралардың орындалуын тексеру.

Экологиялық бақылау жүйесі төрт түрді қамтиды: қоршаған табиғи ортаның жай - күйін мемлекеттік бақылау қызметі, мемлекеттік, өндірістік және қоғамдық бақылау.

Мемлекеттік қызмет-күйін, қоршаған кезде - туған ортасы болып табылады, мәні бойынша, қарағанда басқа, мемлекеттік эко - логикалық мониторингпен. Бұл деп қоршаған табиғи ортаны қорғау, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, адамдардың денсаулығы мен әл - ауқатын қорғау мақсатында оның жай - күйі, табиғи және антропогендік (адам қызметінің нәтижесінде) өзгерістері туралы ақпаратты жинау және қайта құру процесі түсініледі.

Бұл қызметтің негізгі міндеттері: қоршаған табиғи ортада жүріп жатқан физикалық, химиялық, био - логикалық процестерді, атмосфералық ауаның, топырақтың, су объектілерінің ластану деңгейін және ластанудың өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне әсер ету салдарын бақылау; мүдделі ұйымдар мен халықты қоршаған ортадағы өзгерістер туралы ағымдағы және шұғыл ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады. қоршаған орта туралы ескертулер мен оның жай-күйін болжау.

Осы қызметтің атқарушы органдары гидрометеорология және қоршаған ортаны бақылау жөніндегі мемлекеттік қызметі және оның жергілікті жерлердегі бөлімшелері болып табылады. Қоршаған табиғи ортаның жай - күйіне мемлекеттік қызметті ұйымдастыру және оның қызмет ету тәртібі Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен ережелермен реттеледі.

Мемлекеттік экологиялық бақылаудың міндеті - экологиялық заңнаманы, экологиялық нормалар мен ережелер мен нормативтерді үйлестіруді, қоршаған табиғи ортаны қорғау жөніндегі іс - шараларды барлық мемлекеттік органдардың, кәсіпорындардың, ұйымдардың, олардың бағыныстылығы мен меншік нысанына қарамастан, лауазымды адамдардың, қызметкерлердің, сондай-ақ азаматтардың орындауын қамтамасыз ету. Бұл мемлекеттік экологиялық бақылаудың ведомстволық және өндірістік бақылаудан негізгі айырмашылығы неде екенін білдіреді.

Аталған арнайы уәкілетті органдардан басқа мемлекеттік экологиялық бақылауды ҚР ның Президенті де жүзеге асырады. Мемлекеттік экологиялық бақылауды жүзеге асыруға арнайы уәкілетті мемлекеттік органдар - бұл Қазақстан Республикасы құрамындағы республикаларда, аймақтарда, облыстарда, автономды құрылымдарда. Аталған арнайы уәкілетті органдар мен Мемсанэпидемқадағалау органдарынан басқа, экологиялық бақылау функциялары бірқатар министрліктер мен ведомстволарға жүктелген. Мемлекеттік экологиялық бақылау органдарының лауазымды адамдарының өз өкілеттіктеріне сәйкес белгіленген тәртіппен құқығы бар: әскери бөлімдерді, Қарулы Күштердің, ішкі істер және мемлекеттік қауіпсіздік органдарының арнайы объектілері мен қызметтерін қоса алғанда, меншік нысанына және бағыныстылығына қарамастан кәсіпорындарға, мекемелерге, ұйымдарға баруға, олардың қызметтік міндеттерін орындау үшін қажетті құжаттармен, талдау нәтижелерімен, өзге де материалдармен танысуға құқылы; тазарту құрылыстары мен басқа да залалсыздандыратын құрылғылардың, оларды бақылау құралдарының жұмысын, қоршаған табиғи орта сапасының нормативтерін, табиғат қорғау заңнамасын сақтауды, қоршаған табиғи ортаны қорғау жөніндегі жоспарлар мен іс - шараларды орындауды тексеруге міндетті; шығарындылар, төгінділер, зиянды заттарды орналастыру құқығына рұқсат беру; мемсанэпидемқадағалау органдарымен келісім бойынша қоршаған табиғи ортаны ластаудың стационарлық көздерімен зиянды заттар шығарындыларының, төгінділерінің нормаларын белгілеу; мемлекеттік экологиялық сараптаманы тағайындау, оның қорытындысының орындалуын бақылауды қамтамасыз ету; анықталған кемшіліктерді жоюды талап етуге, берілген құқықтар шегінде объектілерді орналастыру, жобалау, салу, реконструкциялау, пайдалануға беру, сондай - ақ оларды пайдалану жөнінде нұсқаулар немесе қорытындылар беруге құқылы.

Азаматтардың қолайлы қоршаған ортаға құқығы Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген. Негізгі Заңның 31-бабының 1-тармағында: "Мемлекет адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғауды мақсат етіп қояды" делінген [2]. Бұл конституциялық ереже Қазақстанда 2007 жылдан бері қолданылып келе жатқан экологиялық кодексте одан әрі дами түсті. Экологиялық құқыққа енгізілген өзгерістер халықаралық тәжірибеге негізделген және үкіметтің кезекті отырысында экологиялық кодекстің жаңа басылымының жобасы қабылданып, бекітілген.

Кодекс негізгі жеті қағидаттан тұрады және ең басты қағида — "ластаушы төлейді және түзетеді" деп көрсетілген.

Табиғатты қорғау және табиғат пайдалану саласындағы басқаруды ұйымдастыру мәселелері Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы дамуы үшін аса өзекті болып табылады. Экономиканың маңызды салаларының бірі табиғи ресурстарды пайдалану қоршаған ортаны ластаудың тұрақты көзі және халықтың денсаулығы мен экологиялық әл – ауқатына қауіп төндіреді. Табиғатты пайдаланудың ұтымды тәртібін анықтау, табиғи ресурстарды тиімді басқарудың оңтайлы құқықтық базасын құру – бұл қолданыстағы заңнамада қарастырылуы керек және біздің маңызды міндеттеріміздің бірі болып табылады деп ойлаймын.

Экология саласындағы мемлекеттік басқару мәселесіне табиғатты қорғау және табиғатты ұтымды пайдалану теориясының жалпы мәселелерін зерттеген ғылым – заңгерлер, сондай-ақ экологиялық құқықтың ресурстық салаларының өкілдері үнемі жүгініп отырады. Әрбір зерттеу айтарлықтай ғылыми құндылыққа ие, өйткені басқарудың жалпы теориясын толықтыра және дамыта отырып, ғалымдар салалық заңнамаларда басқару механизмінің ерекшеліктерін – осы әлеуметтік құбылыстың ең динамикалық сипаттамалары болып табылатын басқарудың ерекше формалары мен әдістерін ажыратады.

Басқаруды ұйымдастыру мәселелері қазіргі уақытта мемлекеттегі экономикалық өзгерістерге, меншік нысандарының алуан түрлігіне байланысты ерекеш өзектілікке ие болады. Бұл жағдайда біздің республикамызда болып жатқан өзгерістер қоғамдық өмірдің барлық салаларына, соның ішінде мемлекеттік басқару саласына әсер етеді.

Мемлекеттік экологиялық бақылау мынадай жолдармен жүзеге асырылады:

1) қоршаған ортаға эмиссияларды және табиғи ресурстарды есепке алу жөніндегі мемлекеттік және ведомстволық статистикалық есептілік материалдарын, сондай-ақ табиғат пайдаланушылардың табиғат қорғау қызметі туралы деректерін талдау;

2) табиғат пайдаланушылардың Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын сақтауы мен орындауына тексерулер ұйымдастыру және жүргізу қағидаттарына негізделеді;

3) Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының сақталуын қамтамасыз ету үшін құқықтық құралдарды пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі.

Мемлекеттік экологиялық бақылау шаралар кешенін, оның ішінде:

1) бақылау басымдықтарын айқындау;

2) қолданыстағы бақылау құралдарын пайдалану;

3) қызметтің перспективалық жоспарларын, нақты іс-шаралар мен қажетті кадр және материалдық ресурстарды, сондай-ақ сапалық және сандық көрсеткіштерді әзірлеу мен енгізуді қамтиды;

4) тексерілетін объектілер бойынша жылдық және жедел жұмыс жоспарларын әзірлеу және енгізу;

5) инспекторлық тексерулер жүргізу;

6) талдамалық бақылау деректерін және мемлекеттік экологиялық бақылауды жүзеге асыру үшін қажетті өзге де ақпаратты жинауды, талдауды және пайдалануды қамтиды;

7) мемлекеттік экологиялық бақылау бөлімшелері қызметінің перспективалық, жылдық және жедел жоспарларын есепке алу, құжаттау және іске асырылуын талдау;

8) мемлекеттік экологиялық бақылау бөлімшелері қызметінің ашықтығы мен есептілігін қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстан Республикасында қоғамдық экологиялық бақылау жұртшылықты мемлекеттің экологиялық проблемаларына тарту мақсатында жүргізіледі. Қоғамдық экологиялық бақылауды жүргізу тәртібін қоғамдық бірлестіктер өздерінің жергілікті

сәйкес айқындайды. Экологиялық бақылау сипаттамасындағы елеулі элемент оның әдісі болып табылады. Экологиялық бақылау әдістерінің ұғымы заң әдебиетінде қабылданған қоғамдық қатынастарға қатысушыларға ықпал ету тәсілдерінің анықтамасына сай келеді. Әдістердің көмегімен практикада тиісті бақылаушы инспекциялардың қызметін іске асыру жүзеге асырылады.

Экология саласындағы мемлекеттік басқару органдарының қызметі белгілі бір басшылық қағидаттар негізінде жүзеге асырылады, оған сәйкес мемлекеттің экологиялық саясаты қалыптасады. Белгілі бір мақсатқа жетудегі мемлекеттің мәнін, негізгі қасиеттерін, ішкі бірлігін шоғырландыратын бұл басшылық идеялар мемлекеттік басқару принциптері деп аталады. Мемлекеттік басқылау принциптері осы қоғамның дамуының экономикалық және әлеуметтік заңдармен анықталады және әдетте қолданыстағы заңнамаға енгізілген. «Қоршаған ортаны қорғау туралы» заңды және өзге де актілерді талдай отырып, экология саласындағы мемлекеттік басқару қағидаттарының жүйесін айқындауға болады:

- адам өмірі мен денсаулығын қорғаудың, халықтың өмір сүруіне қолайлы қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтірудің басымдылығы;

- табиғи ресурстарға мемлекеттік меншік;

- мемлекеттің бақылауындағы жерге жеке меншік;

- мемлекеттің әлеуметтік – экономикалық даму міндеттерін шешу кезінде қоғам дамуының экологиялық міндеттерін теңгерімді шешу;

- экологиялық проблемаларды шешуге азаматтарды, халықты, қоғамдық бірлестіктер мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын кеңінен тарту және олардың белсенді қатысуы.

Бұл экологиялық құқық саласындағы мемлекеттік басқарудың ерекше принциптері. Бірақ табиғатты пайдалану саласында басқарудың жалпы принциптері де қолданылады. Олар заңдылы, жоспарлау, бағыныштылық т. б.

Мемлекеттік басқару нысандары негізгі үш түрде көрсетіледі:

- 1) құқық шығармашылығы – мемлекеттік органдардың басқарушылық қатынастарды реттеуге бағытталған нормативтік актілерді әзірлеу және қабылдауы;

- 2) құқық қолдану – бұл нақты іс – әрекеттерді қабылдау және жүзеге асыруы арқылы басқарушылық нормативтік актілерді іске асыруға бағытталған мемлекеттік қызметі;

- 3) құқық қорғау- бұл мемлекеттік нормативтік актілерінде көзделген талаптарды бұзған немесе орындамаған адамдарға жазалау шараларын қолдану жөніндегі мемлекеттің қызметі.

Қазіргі уақытта мемлекеттік басқару әдістері көптеген меншік нысандарының болу ерекшеліктерін және соның салдарынан субъектілерінің көптігін ескеріледі. Сондықтан қазіргі кезеңде мемлекеттік басқару органдары императивтік әдісті де және ұсынымдар әдісін де пайдаланады.

Табиғатты қорғаудың басты механизмдерінің бірі гигиеналық және санитарлық-техникалық (немесе экологиялық) нормативтер негізінде санитарлық бақылауды жүргізу және ауа атмосферасы, су, топырақ сапасын нормалау болып табылады [3, 135 б.].

Республикамызда жоғарыда көрсетілген заң талаптарының дұрыс орындалуын қадағалау мақсатында арнайы бақылау органдары жұмыс атқарады. Түсіндіре кетсек, экологиялық бақылау - табиғатты ұтымды пайдалануды және қоршаған ортаны зиянды әсерлерден қорғауды қамтамасыз етудің маңызды құқықтық шарасы, мемлекеттік басқару функциясы және қоршаған орта құқығының құқықтық институты.

Экологиялық бақылау-уәкілетті субъектілердің экологиялық заңнама талаптарының орындалуын тексеру және қамтамасыз ету жөніндегі қызметі.

Экологиялық бақылау табиғат пайдалануды ұтымды пайдалануды және қоршаған ортаны зиянды әсерлерден қорғауды қамтамасыз етудің маңызды құқықтық шарасы, мемлекеттік басқару функциясы және экологиялық құқықтың құқықтық институты болып табылады.

Қоршаған ортаны қорғау механизміндегі экологиялық бақылаудың рөліне сүйене отырып, оны маңызды құқықтық шара ретінде бағалауға болады. Экологиялық бақылау арқылы негізінен экологиялық құқықтың тиісті субъектілерін экологиялық талаптарды орындауға мәжбүрлеу қамтамасыз етіледі. Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік шаралары экологиялық бақылау процесінде немесе оның нәтижелері бойынша жиі қолданылады.

Жер бетіндегі экологиялық жағдайдың өзгеруі, атап айтқанда, ғылыми-техникалық прогреске тікелей байланысты екені рас. Нәтижесінде адамның табиғи байлықты шексіз пайдалануы қазіргі әлемде жанартау атқылауы, дауыл, жер сілкінісі сияқты табиғи құбылыстардың нәтижелерінен асып түсетін жағдайға жетті. Өнеркәсіптің дамуы қазбаларды игеруді арттырды. Осыған байланысты ауа, су көздері, топырақ ластанды. Өсімдіктер мен жануарлар әлемі зардап шекті. Сонымен қатар, жер бетіндегі демографиялық жағдайдың күрт өзгеруі, яғни халық санының тез өсуі табиғатқа деген қажеттілікті одан әрі арттырды. Мұның бәрі табиғатқа үлкен зиян келтіреді. Аталған зияндылықтардың алдын алудың жалғыз тәсілі экологиялық бақылауды күшейту - қоршаған ортаны қорғауды және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды мемлекеттік басқаруды жүзеге асырудың қажетті элементі болып табылады. Бұл басқару функциясы көп уақыт бұрын пайда болды. Құқықтық әдебиеттерде экологиялық бақылауды ұйымдастырудың, жүргізудің шарттары мен тәртібі толық көрсетілген, бірақ ол бұрын болған экономикалық жүйеге сәйкес келді.

Қазақстанның табиғи ортасы ерекше бай және алуан түрлі, бұл республиканың экономикалық егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы үшін маңызды негіз болып табылады.

Ғылыми-техникалық прогрестің дамуы барысында, қазіргі кездегідей, қоршаған орта мен қоғам арасындағы қатынастардың қайшылықтары айқын байқалады. XX ғасырдың аяғы өзінің тіршілік ету ортасында орын алмаған адамның іс-әрекетінің ерекшелігімен сипатталады. Нәтижесінде адамзат табиғаттың өзгеруінің теріс нәтижелерін бастан кешуде. Табиғат пен адамды бір-бірінен ажыратуға болмайды. Табиғаттың адам өміріне әсері. Табиғатта болып жатқан көптеген өзгерістер адамның қолымен жасалады. Соның ішінде табиғатқа зиян келтіретіндер. Мұнда бәрі жаңа-бұл жақсы емес, бірақ сіз дегек сөзінің ақиқатына көз жеткізген сияқтысыз. Табиғатпен қарым-қатынастың бұзылуы экологиялық апаттарға әкеледі.

Табиғи ресурстарды шамадан тыс пайдалану арқылы өмірлік мәселелерді біржақты шешу қоршаған ортаға теріс әсер етеді. Қазірдің өзінде экологиялық жағдай адамдардың өміріне қауіп төндіруде. Адамның денсаулығы мен ұзақ өмір сүруіне айтарлықтай теріс әсер етеді, демографиялық қатерлі өзгерістердің салдарын шектейд.

Адамдар ерте заманнан табиғат ресурстарын өздерінің керегіне жаратып келелі. Ол кезде табиғат байлықтары мол, ал оны жұмсау аз болғандықтан адамдар олардың орнын толтыру, қалпына келтіру сияқты мәселелерге көп көңіл бөлмейтін. Кесілген ағаш орнына бірнеше жылдан сон басқа ағаш өсіп, ауланған балық орнын уылдырықтан өскен басқа балықтар толтырып, лайланған сулар өзен, көл, теңіз суларымен араласып тазарып жататын. Адамдардан келген залалды табиғат өз күшімен жойып, біртіндеп қалпына келетін. Алайда, ғылым мен техниканың соңғы жетістіктерімен қаруланған адамдардың іс-әрекеті миллиондаған жылдар бойы қалыптасқан теңсіздікті бұзып, қоршаған ортаны аздырып, енді өздерінің өміріне қауіп төндіре бастады. Табиғи ортаны бұзғандықтан, адамдардың өміріне қауіп төндіріп, адамдардың денсаулығы мен ұзақ өмір сүруіне айтарлықтай теріс әсер етеді.

бүлдірудің мөлшері өте үлкен болғандықтан жасалған зиянды табиғат өз күшімен жою алмайтын, өздігінен бұрынғы калпына келе алмайтын күйге түсті.

Әлемнің дамыған елдерінде қоршаған ортаны ластауға рұқсат беру қоршаған ортаға әсерді міндетті бағалау негізінде кешенді жүзеге асырылады. Бұл қағидаттың бір құқықтық көрінісі әлемнің көптеген елдерінің экологиялық заңнамасына енгізілген қоршаған ортаға әсерді бағалау тәртібі болып табылады. Осындай елдер қатарына Қазақстан Республикасы да кіреді. Қазақстанда, әдетте, ТМД-ның басқа елдеріндегідей, қоршаған ортаға әсерді міндетті бағалаумен қатар, мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізіледі. Мемлекеттік экологиялық сараптамамен ажырағысыз болатын қоршаған ортаға әсерді бағалау (ҚОӘБ) шаруашылық қызметті алдын - ала экологиялық бақылаудың тетігі болып табылады. Қоршаған ортаны превентивтік қорғау немесе қоршаған табиғи ортаға теріс антропогендік әсердің алдын алу қағидаты әлемнің көптеген елдерінде кең қолдау тапқан [4, 312 б.] .

Бұл орайда өңірдегі экологиялық ахуалды, қоршаған ортаның жай-күйін ескере отырып, ластаушы заттар эмиссиясының рұқсат етілген көлемдерін ғылыми негіздеу, табиғат пайдаланудың ерекше жағдайларын белгілеу қамтамасыз етіледі. Қоршаған ортаның ластануын нормалау халықтың денсаулығына және қоршаған ортаның жай-күйіне зиянды әсер етудің салдарларын барынша ескере отырып жүргізіледі, сондай-ақ жоспарланатын қызметтің әлеуметтік-экономикалық салдары да ескеріледі.

Экологиялық бақылау жүргізудің кезеңдеріне тоқталып өтсек. Экологиялық бақылай мынадай негізгі кезеңдерден тұрады:

1. бақылау нысаның анықтау;
2. белгіленген нысанды зерттеу;
3. бақылау нысанына ақпараттық модель құрастыру;
4. зерттеу жұмысын жоспарлау;
5. бақылау нысаның жағдайына баға беру және оны ақпараттық модельмен салысты

ру;

6. бақылау нысаның жағдайының өзгеруін болжау;
7. қодануға ыңғайлы дәрежеде ақпаратты тұтынушыға жеткізу.

Экологиялық бақылау тек зерттеу әдісі болып қана қоймай сонымен бірге экологиялық қауіптілікті болдырмауға негізделген технология. Осының негізінде өндірістік бағытты көздейтін - өндірістік экологиялық бақылау мониторингі пайда болды.

Биология ғылымы сияқты экология ғылымы да өз зерттеу нысанасын кеңейтіп техника, технология, заң және басқа да адамзат іс - әрекетіндегі бағыттар саласында өз орнын тапты.

Қазақстанда жалпы бақылау қызметі кезінде мониторинг барлық: жергілікті, аймақтық және ғаламдық сатыларын қамтиды. Осы үш деңгейдегі мониторинг сатыларының қорытындысын талдай келе, әртүрлі аймақтағы антропогендік және табиғи процестердің жағдайы туралы нақты мәлімет алады. Осы мақсатта көптеген бақылау бекеттерінде, бақылау створларында (бекеттер), тұрақты бақылау бекеттерінде, химиялық зертханаларда, ұшақтар, тік ұшақтар және ғарыштық бақылау құралдары арқылы, суға, атмосфералық ауаға, топыраққа, теңіз асты топырағына, жерге жақын алаңдарға бақылау жұмыстарын ұйымдастырып, жердің, жер қойнауындағы минералды - шикізаттар ресурстарының, жануарлар мен есімдіктер әлемінің жағдайы туралы мәлімет алады.

Қоршаған ортаны қорғау-қазіргі заманның ең өзекті мәселелерінің бірі. Қоршаған ортаны ластау кубылысы Қазақстан үшін жаналық емес. Ғылыми-техникалық прогресс әлемдегі экологиялық жағдайдың

қоршаған орта жыл сайын нашарлай түсуде, оны Қазақстан Республикасының қоршаған ортаның жай-күйі туралы жыл сайын жарияланатын мемлекеттік есептер бойынша бағалауға болады.

Бірнеше ондаған жыл бұрын табиғат пен қоғам арасындағы нақты байланыс көбінесе біржақты болды. Адамзат тек табиғаттан алды, оның қорларын белсенді пайдаланды, табиғи байлықтар шексіз және мәңгілік деп санады. Бүгінгі таңда қоғам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас мәселесі таза теориялық тұрғыдан өткір өзекті мәселеге айналды, оның шешімі адамзаттың болашағына байланысты.

Жаһандық проблемалар әлеуметтік дамудың қарама-қайшылықтарынан туындайды, адамзат қызметінің қоршаған әлемге әсер ету ауқымы күрт артып, елдер мен аймақтардың әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық дамуының біркелкі еместігімен байланысты. Жаһандық проблемаларды шешу халықаралық ынтымақтастықты өрістетуді талап етеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Экологиялық Кодексі. 09.01.2007 ж.(02.01.2021 ж. өзгерістер мен толықтырулармен) adilet.zan.kz /K070000212
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж. (23.03.2019 ж. өзгерістер мен толықтырулармен) // www.zakon.kz
3. Есжанов М.Е. Проблемы правового регулирования экологического мониторинга в Республике Казахстан: автореф. Канд. Юрид. Наук. – А., 1999. – 135 с.
4. Байдельдинов Д.Л., Бекишева С.Д. Экологическое право Республики Казахстан. – Алматы: Интерлигал, 2004. – 312 с.

ӘӨЖ 341.922

МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАС: ТӘЖІРИБЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

з.ғ.м., аға оқытушы **Иманбердиев С.А.**,
аға оқытушы **Караева А.О.**,
оқытушы **Сметлаева Д.Г.**
Шымкент университеті,
Шымкент, Қазақстан

Аннотация: Бұл мақалада мұрагерлік құқықтық қатынастардың ерекшеліктері, мұрагерлік құқыққа қатысты мәселелерді зерттеу кезінде теорияда және тәжірибеде туындайтын негізгі мәселелер қарастырылады.

Тірек сөздер: Мұрагерлік құқықтық қатынастар. Мұрагерлік құқықтық қатынастардың ерекшеліктері. Заң бойынша мұрагерлік. Өсиет бойынша мұрагерлік.

Мұрагерлік институты бірнеше мыңдаған жылдар бұрын жеке меншіктің пайда болуымен қатар пайда болған. Мұрагерлік туралы мәліметтерді ең көне жазба көздерінен табуға болды: Шумерлердің балшықтан жасалған тақта тастарынан, мысыр папирустарынан және тағы басқа. Мұрагерлік қатынастарының дамуы мен өзінің құқықтық реттелуі шырқау шыңына рұм жеке құқығы кезінде жетті. Салыстырмалы түрде мұрагерлік мұрагерлік құқықтарын XII Таблица, Юстинианның дигестілері (527-

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

✓ ӘЛЕКБАЕВА МӘДИНА МҰРЗАҚҰЛҚЫЗЫ (ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН) ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ТӘСІЛДЕРІ	3
ИМАНБЕРДИЕВ С.А., КАРАЕВА А.О., СМЕТЛАЕВА Д.Г. (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАС: ТӘЖІРИБЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ ...	9
ИМАНБЕРДИЕВ С.А., КАРАЕВА А.О., СМЕТЛАЕВА Д.Г. (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАНДА КРИМИНАЛИСТИКА ӘДІСНАМАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	13
ИМАНБЕРДИЕВ С.А., КАРАЕВА А.О., СМЕТЛАЕВА Д.Г. (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	18
ОТЕУОВА АҚЖАМАЛ ҚАДЫРЖАНҚЫЗЫ (ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН) ОТБАСЫ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	21
АЙДАРБЕКОВА КУЛАШ ЖАЛГАСБЕКОВНА, ХИСРАВШИН ФАРИД МЕФТАХОВИЧ, ЕСКЕНДЕРОВА ГАЗИЗА ТЕЛХОЖАЕВНА (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ФУНКЦИЯСЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ .	24
АЙТҚҰЛ САЙРАН АМАНТАЙҚЫЗЫ, ЕСКЕНДЕРОВА ГАЗИЗА ТЕЛХОЖАЕВНА, БАЙТЕРЕКОВА КАМШАТ БЕРНИЯЗОВНА, АЛИМКУЛОВА ЖАНСАЯ МЕЛЬДЕХАНОВНА (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОНТРАБАНДА: ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПТІЛІГІ ЖӘНЕ ЖАУАПТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	28
АЛИМКУЛОВА ЖАНСАЯ МЕЛЬДЕХАНОВНА, ЕСКЕНДЕРОВА ГАЗИЗА ТЕЛХОЖАЕВНА, БАЙТЕРЕКОВА КАМШАТ БЕРНИЯЗОВНА, АЙТҚҰЛ САЙРАН АМАНТАЙҚЫЗЫ (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ШЕТЕЛ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ТАРИХИ ОТАНЫНА ОРАЛУДАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	31
БАЙТЕРЕКОВА КАМШАТ БЕРНИЯЗОВНА, ЕСКЕНДЕРОВА ГАЗИЗА ТЕЛХОЖАЕВНА, АЙТҚҰЛ САЙРАН АМАНТАЙҚЫЗЫ, АЛИМКУЛОВА ЖАНСАЯ МЕЛЬДЕХАНОВНА (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	35
ЕСКЕНДЕРОВА ГАЗИЗА ТЕЛХОЖАЕВНА, БАЙТЕРЕКОВА КАМШАТ БЕРНИЯЗОВНА, АЙТҚҰЛ САЙРАН АМАНТАЙҚЫЗЫ, АЛИМКУЛОВА ЖАНСАЯ МЕЛЬДЕХАНОВНА (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	39
ЕСКЕНДЕРОВА ГАЗИЗА ТЕЛХОЖАЕВНА, ГАСАНОВ АЙВАЗХАН АСАНХАНОВИЧ, СЫЗДЫКОВА ШЫНАР ЕРКЕТАЕВНА, АҚЧАБАЕВ ШЫНАРБЕК КАИРБЕКУЛЫ (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ	45
СЕЙТЖАН АЙНАШ АНУАРҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ САЛЫҚТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ.....	49
КУСАИНОВА И.А. (АСТАНА, КАЗАХСТАН) ПРОФИЛАКТИКА И РЕАБИЛИТАЦИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПРЕСТУПНИКОВ В СТРАНАХ СНГ	52
КУСАИНОВА И.А. (АСТАНА, КАЗАХСТАН) БОРЬБА С БУЛЛИНГОМ В КАЗАХСТАНЕ. СТАТИСТИКА, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО	55